

Dvacet let a interdisciplinarita

Vratislav Nejedlý

Národní památkový ústav – generální ředitelství, Praha
National Heritage Institute, Headquarters, Prague
nejedly@up.npu.cz

Abstract

Twenty Years and Interdisciplinarity

The purpose of the contribution is to attempt to formulate the characteristic changes, which occurred in the Czech lands within the field of monument care and restoration-conservation of monuments of paintings, sculptures, handicrafts and their sets during the last years of the 20th and at the beginning of the 21st centuries. After an interval of more than twenty years since the changes of basic economic-social discourse, it is possible to describe what changes have occurred in the field of monument care and restoration since then. It is necessary to regard the change of the objectives as fundamental, concerning the issue of the inclusion of restoration-conservation in the structure of the monument care. The structure, which had been built up since the beginning of the 80s with the aim of employing all restorers by the state within socialistic enterprises, collapsed. Consequently, the pattern of private enterprise prevailed. It was characteristic for the activities in the initial phase of the aforementioned period of history that they were in contrast to the character of the preceding activities. It would have been necessary to establish the Chamber of Restorers to make restoration independent. The state authorities would then waive their obligations and powers concerning this area of the monument care, with which professional organizations, restorers in this case, would be entrusted. The contribution also deals with the characteristic features of restoration between 2005 and 2008. The changes in the interpretation of restoration interventions are mentioned and analysed.

Klíčová slova: interdisciplinarita, postmoderní diskurs v památkové péči a restaurování, teorie restaurování, praxe restaurování

Keywords: interdisciplinarity, postmodern discourse in monument care and restoration-conservation, theory of restoration-conservation, praxis of restoration-conservation

Úvod

Zhruba před rokem jsem napsal,¹ že v památkové péči a restaurování je nezbytné určit podobu a rozsah interdisciplinarit v rámci oboru. Princip interdisciplinarit totiž souvisí mimo jiné s diskusemi o pojmu *autenticity*, které vyústily na konci 20. století ve svolání konference v Nara v Japonsku, která rozšířila možné chápání tohoto pojmu. Tento experiment však v sobě skrývá velká nebezpečí spojená mimo jiné s dosud nedostatečně naplněnými a fungujícími strukturami systémů ochrany památek, památkové péče a restaurování. A v rámci toho také může vést k nedostatečné míře uplatňování interdisciplinárních přístupů a postupů při restaurování-konzervaci hmotných artefaktů.

Zásadou však musí být nikoli prolínání a nahrazování jednoho druhým, ale svébytná existence rozdílných přístupů v různých civilizačních okruzích vedle sebe. Poučení se z jiné kultury je součástí poznávání hodnot, kdežto neodůvodněná aplikace jiných systémů vede ke ztrátám.

Hlavním problémem bude komunikace mezi jednotlivými odborníky, kteří se na restaurování nutně podílejí. Obor restaurování ještě zdaleka není oborem interdisciplinárním, i když v poslední době prodělal snad největší změny ve své dosavadní historii. O budoucnosti je nutné uvažovat v několika rovinách: vznikání a ochrana nových uměleckých děl, nemožnost zachovat všechny památky, potřeba důkladné dokumentace jako historického pramene.

Zmínil jsem také, že snaha blíže určit podoby a stav interdisciplinarit v oblasti památkové péče a restaurování v ČR si vyžádá provedení analýzy stavu těchto oborů na našem území v určitém období, snad nejlépe za posledních 20 let.

Když jsem tehdy uvedl tento časový úsek, vycházel jsem spíše z logiky věci, než že bych uvažoval o tom, že následující rok uplyne dvacet let od založení restaurátorské školy v Litomyšli. Navrhl jsem také několik okruhů k sumarizaci informací, tak aby získané údaje mohly posloužit pro analýzu vývoje restaurování a památkové péče v Česku.

Pokud se budeme chtít v širším záběru přiblížit k živé současnosti restaurování a jeho aktuálním odborným problémům, bude nejlépe využít některou z možností, které nám nabízí pohled na kalendář roku 2013. Již při přípravách této konference byly v materiálech rozesílaných pořadatelé určeny dva základní okruhy témat, kterými se měly referáty zabývat. Byly to „*interdisciplinarita*“ a „*dvacet let od založení restaurátorského učiliště v Litomyšli*“. Oba dva okruhy poskytují mimořádnou příležitost k zamyšlení se nad restaurováním v českých zemích v širších časových souvislostech.

Dvacetiletí v souvislostech

Tuto pasáž je nutné započít konstatováním, že ať chceme nebo nechceme, při pohledu zpět na to „co bylo“ před dvaceti roky, tedy zhruba v roce 1993 a létech předcházejících a následujících,

1 Již ve středu 11. dubna 2012 pořádala Platforma pro památkovou péči, restaurování a obnovu první konferenci na téma „Interdisciplinarita v péči o kulturní dědictví.“

sice provádíme všechna vyšetření, porovnání, analýzy a shromažďujeme získané poznatky, ale to všechno z pozice pozorovatele, který zná další vývoj, ví co se bude dít těch dvacet let, která teprve přijdou. To je jeden z momentů, na který se často zapomíná při historické „rekonstrukci“. Existuje také hodně návodů na to, jak se tomuto nebezpečí při výkladu vyhnout. V následujícím textu budeme počítat s tím, že je nám vývoj v časové ose, která bude pokračovat po časovém úseku, který zkoumáme, znám.

Vycházet se bude z premisy, že památková péče a restaurování nemohou být chápány jako vědecké obory. Jsou to však profesionální, na vědeckých postupech a informacích založené odborné disciplíny, které ke své činnosti využívají výsledky věd exaktních, zkoumajících přírodu, i věd historických. Charakteristickou vlastností památkové péče i restaurování je skutečnost, že ke své činnosti využívají převážně empirických poznatků. Oba obory reagují na posuny a nové poznatky v dějinách umění, obecné historii a podobně se chovají i ve vztahu k přírodním vědám, v našem případě jde speciálně o materiály a technologie potřebné ke zpomalení nebo i zastavení degradace hmoty památek.

Za dvacet let se většinou z historikova pohledu na sledované události, ale také z jeho výkladu, vytrácejí „nepodstatné maličkosti“, a objevuje se u něho snaha popisovat jen věci významné, tvořící pevnou kostru příběhu, který chce jako historik vyprávět. Příběh musí mít logickou výstavbu, navazovat pokud možno kauzálně na události doby předcházející a události v ní proběhlé. Dalším atributem takového příběhu musí být to, že vytváří dosti prostoru pro své pokračování v budoucnosti, ale především se nesmí příběh, který historik píše, rozcházet v detailech s exaktně ověřenou skutečností.

Při psaní dějin představovala „magie čísel“ vždy zajímavou položku. Především bývala připomenutím nemilosrdného běhu času. Lákala také proto, že jednoduchými matematickými úkony se mohl člověk, podle přesvědčení mnohých, dopracovat skrytého smyslu dějin apod. Dvacetiletý horizont byl považován za dostatečně dlouhý k tomu, aby zachytil změny v mnoha oborech lidské činnosti a v mnoha společensko-ekonomických strukturách. Na první pohled se zdá, že dvacet let je přirozený, jakoby ze samotného běhu lidského života vyplývající časový úsek. Jde totiž o období, kdy se člověk z „neexistujícího jedince“ stane jedincem, „pokud vše dobře jde“, plně funkčním, alespoň ve smyslu běžného fungování v limitech přírody a civilizace.

Jak lze toto dvacetileté období využít třeba ke konstrukci osnovy literárního díla, lze dobře poznat na románu Alexandra Dumase st. *Tři mušketýři*. Spisovatel, aby udělal z jednoho dílu hned dílů několik, dodnes nevím vlastně kolik, vnesl do časových úseků svého románu, alespoň pro mne, ne zrovna pochopitelný rozměr. Tři mušketýři, kteří jsou vlastně čtyři, mají své osudy popsány ve třech knihách-svazcích, které jsou ale podle spisovatelovy koncepce čtyřmi díly. První pokračování by nám zapadalo do teorie dvacítek. Tři mušketýři bojují za Francii po dvaceti letech. Na závěr tohoto druhého vystoupení se stává Portos za své zásluhy baronem a d'Artagnan kapitánem královských mušketýřů. Již další kniha (jeden neboli dva díly) se však v časovém sledu trilogie objevuje pod titulem „*Tři mušketýři ještě po deseti letech aneb Vikomt de Bragelonne (Le vicomte de Bragelonne, ou Dix ans plus tard)*“.

Snad se v tomto poněkud chaotickém vytváření zápletek a několikerého prolínání času odráží chaos doby, ve které byla kniha psána. Vznikala totiž v pro Evropu revolučních letech 1847 až 1850 a Dumas starší ji již psal s pomocníky.

V roce, kdy Dumas román dokončil, vznikala a institucionalizovala se památková péče v habsburském soustátí – *Centrální komise ve Vídni*. Tři léta zabralo zpracování statutu, jednacního řádu a všech dalších náležitostí, činnost instituce se naplno rozběhla v roce 1853, tedy před jedno

sto šedesátí léty, nebo také – jinak řečeno – před osmi dvacetiletými cykly. To jenom pro připomenutí starší historie oboru.

Následující část našeho textu, o restaurování, nevychází z tohoto „lidského“ členění, kdy těch dvacet let trvá obvykle lidskému jedinci, než se stane člověkem (míněno včetně kulturního chápání atd.). Prostě, škola restaurování v Litomyšli vznikla před dvaceti lety.

Za pokus stojí zasadit dobu vzniku školy restaurování do širšího kontextu událostí té doby, samozřejmě se zvýšeným zájmem o to, co se dělo v památkové péči a restaurování. Uvidíme, že se v tuto dobu odehrálo mnoho věcí, o kterých sice víme, že se odehrály, ale přesněji je zařadit nedovedeme. Takže pro úplnost lze připomenout, že pokud jde o dění v tehdy již globalizovaném světě, zaslouží si pozornost především vývoj v Rusku, kde byl rok 1993 na události skutečně bohatý. Z bojů o moc a ústavní krize vyšel vítězně Boris Jelcin.²

Pro Evropu mělo v témže roce velký význam, že na základě předcházejícího evropského společenství vznikla přijetím Maastrichtské smlouvy Evropská unie.

Také v Česku došlo k mnoha zásadním změnám. 1. ledna 1993 zaniklo Československo a vznikly nástupnické státy Česká republika a Slovenská republika. Ve Vladislavském sále na Pražském hradě se konalo první zasedání Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. Dne 26. ledna byl Václav Havel zvolen prvním prezidentem samostatné České republiky. 8. února proběhla měnová odluka, při které vznikly dvě měny: koruna česká a koruna slovenská. Předcházelo jí čtyřdenní období kolkování československých bankovek. Všechny tyto události dokreslují charakter doby, v níž vznikla restaurátorská škola.

Můj text se nezaměří na popis toho, jak k tomu došlo, kdo, kdy a kde. Tomuto tématu se budou určitě věnovat jiné, zasvěcenější referáty. Já se ještě přidřím těch dvacítek. Co významného pro památkovou péči a restaurování se událo v roce 1993 a v letech předcházejících a následujících?

Rok 1993 a léta bezprostředně následující a předcházející nebyly obdobím, kdy by se v památkové péči a restaurování nic neudálo. Dá se říct, že tomu bylo právě naopak. Již v roce 1993 byl připraven k celosvětové diskusi text „*Dokumentu z NARA o autenticitě*“, který tvoří spolu s *Benátskou chartou* dva texty, jež mají pro dialog v rámci oboru památkové péče a restaurování zásadní význam. Lze z nich pochopit a vyvodit, jaké hodnoty je možné a potřebné při restaurování památek chránit v současném globalizovaném světě.³ Jestliže Benátská charta byla odrazem vývoje péče o památky v Evropě po druhé světové válce, pak Dokument z NARA o autenticitě vznikl v návaznosti na nutnost určit kritéria autenticity, jimiž bude hodnoceno světové kulturní dědictví už ne pouze z pohledu hodnot jednoho nebo několika civilizačních kulturních okruhů, ale v rámci velmi diverzifikované skutečnosti, kdy je třeba v globalizované

2 Dne 21. 8. 1993 Jelcin rozpustil dekretem Nejvyšší Sovět a Shromáždění lidových zástupců. Tento dekret, který odporoval ruské ústavě z roku 1978, zajistil přechodové období do voleb do nového parlamentu, Státní dumy, a referenda o nové ústavě. Dekret způsobil Ruskou ústavní krizi, která byla okamžitě potlačena vojenským zásahem v Moskvě, kde bylo zabito 187 lidí. Nejvyšší Sovět odvolal Borise Jelcina kvůli porušení ústavy z funkce prezidenta, kterou převzal vice prezident Rustkoj, což Ústavní soud označil za legální. Nicméně Jelcin si udržoval svou moc a vládu díky armádě a vojenským silám. A když se dva týdny trvající klid změnil v krvavé pouliční boje, budova parlamentu byla dobyta bombardováním a jeho vůdci byli zadrženi. Nové volby do Státní dumy se konaly 12. 12. 1993. http://cs.wikipedia.org/wiki/Boris_Jelcin

3 Dokument o autenticitě byl předložen k posouzení na konferenci svolané UNESCO do japonského města Nara na podzim roku 1994. Dokument z Nara o autenticitě je koncipován v duchu Benátské charty z roku 1964.

recentní společnosti najít společného jmenovatele hodnot památek. Tento dokument se vyrovnává s globalizací předmětu památkové péče i s postmoderní přípustností všech možných variant hodnot a především s aktuální potřebou existence světového kulturního fondu. Snaží se prosadit všeobecnou úctu k rozličnostem jednotlivých kultur a kulturních okruhů. Dalo by se říci, že tento dokument uzavřel jednu z kapitol památkové péče, kapitolu, kdy Evropa určovala hodnoty památek podle svých, již ve starém Řecku vzniklých elementárních kritérií, kterými hodnotila svá národní kulturní dědictví.⁴

S trochou nadsázky by se dalo říci, že restaurátorská škola v Litomyšli vznikla v době, kdy se radikálně měnil diskurs hodnoty památek. Evropské hodnoty přestávají být prvními z mnoha a stávají se jedněmi z mnoha.

Postmoderna a památková péče a restaurování - pokus o koncept

Počátek devadesátých let 20. století byl pro památkovou péči a restaurování dobou velkých změn. Ty se projevovaly také v Česku. Odborná veřejnost, především tam, kde se dlouhodobě udržovalo povědomí nezbytnosti teoretického rozboru situace před vlastní restaurátorskou intervencí, se snažila na změny reagovat tím, že nově se objevující paradigmaty zapojovala do teoretických modelů péče o památky, jejich ochranu a určování jejich hodnot.

Zejména v německy mluvících zemích byly již od sedmdesátých let 20. století frekventovány a intenzivně diskutovány otázky spojené s pojmem památka, jeho obsahem atd. Již v roce 1954 se ovšem zabýval dějinami pojmu památka v rámci prací na kompendiu *Reallexikon für deutsche Kunstgeschichte* Harald Keller.⁵ Sedmdesátá léta přinesla v literatuře k pojmu „Denkmal“ další studie. V roce 1971 věnoval pojmu pozornost v rámci prací na *Filosofickém Historickém slovníku* Hans Georg Meier.⁶ Zásadní studii k tématu pak publikoval v roce 1975 Willibald Sauerländer pod titulem „*Erweiterung des Denkmalbegriffs*“.⁷

Šlo o jeho přednášku na výročním zasedání zemských konzervátorů památkové péče v Goslaru, které se konalo ve znamení Evropského roku památkové péče. Přednáška byla ještě tentýž rok zveřejněna tiskem. Konstatovalo se v ní mimo jiné, že existuje vážný problém, kterým je „*krize pojmu památka*“. Sauerländer a také Bentman dospěli k závěru, že „*tradiční uměleckohistorický obsah pojmu památka se zhroutil pod současným tlakem ekonomiky, dopravy a skrytého, nepozorovaného budování nových objektů. Pojem památka je v krizi*“.

Sauerländer a Bentmann označili tuto krizi jako za „*krizi kvalitativní*“. Přitom však nevycházeli ze stejných pozic. Oba dva ale pochopili, že změna spočívá v tom, že za památku se již nepovažuje pouze pozitivistickými uměleckohistorickými metodami hodnocené dílo, povětšinou dílo výtvarného umění. Jedná se o změnu obsahu pojmu památka.

4 Na kraj k tomu je třeba dodat, že Česká republika se stala řádným členem UNESCO necelý rok před konferencí o autenticitě v japonském městě Nara v roce 1993.

5 KELLER, Harald, heslo „Denkmal“. In: SCHMITT, Otto (ed.). *Reallexikon zur deutsche Kunstgeschichte*, III, Stuttgart: Metzler, 1954, s. 1257–1297.

6 MEIER, Hans Georg, heslo „Geschichte“. In: RITTER, Joachim. *Historisches Wörterbuch der Philosophie*. Bd. 1, A-C. Basel: Schwabe Verlag, 1971, s. 788–808.

7 Původně publikováno SAUERLÄNDER, Willibald. *Erweiterung der Denkmalbegriffs*. In *Deutsche Kunst und Denkmalpflege*, 33, 1975, s. 117–130. ISBN: 0012-0375.

Zemští památkáři – konzervátoři – chápali pojem „rozšíření“ jako opravdové rozšíření o nové druhy památek, které mají mít stejnou péči a ochranu jak památky dosavadní. Šlo například o rodinné domy, technické a industriální památky, památky určitých společenských vrstev atd. Posunula se také časová hranice, od které se objekty považovaly za památku.

Od neujasněné terminologie byl už jen krůček k diskusi, jaké památky zachovat a které nikoliv. V době ekonomické nouze a při stále se zvyšujícím počtu památek tak mnohdy docházelo k neřešitelným situacím.

Do diskuse se zapojil i Georg Morsch statí o pojmu památka, kterou poprvé zveřejnil v roce 1981. Zastával názor, že „*pojmem památka*“ je pojmem, jehož význam a náplň se mění v průběhu historie. K debatám o pojmu památka uvedl příklad, když řekl: „*Ve skupině lidí pozorují určité rozdíly, které jsou pro mne odlišující. Odlišují podle stáří, velikosti, pohlaví, profesní kariéry nebo výše odváděných daní, ale nestanovím si na základě toho, že pojem ČLOVĚK tím bude nebo byl něco jiného.*“⁸

Je možné říci, že změnám obsahu pojmu památka se v německy mluvících zemích věnovalo od sedmdesátých let 20. století mnoho významných historiků umění, památkářů, památkových architektů.

V roce 1993, tedy před dvaceti lety, v době vzniku restaurátorského studia v Litomyšli, měly tyto diskuse za sebou v podstatě 25 let trvání. Zdálo se, že je nejvyšší čas na jejich vyhodnocení a na sumarizaci získaných poznatků. Jedním z pokusů, jak analyzovat na základě shromážděných poznatků situaci v památkové péči na konci 20. století v naší části regionu Evropy, byl sborník statí, který uspořádal Wilfried Lipp, profesor na univerzitě v Salzburku v roce 1993⁹ pod názvem „*Denkmal, Werte. Gesellschaft. Pluralität des Denkmalbegriffs*“. Svými statěmi, zabývajícími se památkami a památkovou péčí v těch nejširších souvislostech,¹⁰ do něho přispěli někteří již uvedení autoři, kteří zde znovu zveřejnili své základní, většinou již publikované myšlenky a postoje, které však byly pro Lippův sborník aktualizovány doplňujícími texty o stavu poznání k roku 1993, což u některých autorů znamenalo časový odstup téměř dvaceti let (zase ta dvacítko).¹¹ Sborník vytvářel další opěrný bod na cestě – většinou německy píšících – autorů k pochopení a vysvětlení událostí souvisejících se změnami obsahu pojmu „*památka*“.

Do sborníku svými texty mimo jiné přispěli Norbert Wibiral,¹² Willibald Sauerländer,¹³ Georg

8 Poprvé publikoval MÖRSCH, Georg. Zur Differenzierung edes Denkmakbegriffs, *Deutsche Kunst und Denkmalpflege*, 39, 1981, s. 99–101. ISSN 0012-0375.

9 LIPP, Wilfried (ed.). *Denkmal, Werte. Gesellschaft. Pluralität des Denkmalbegriffs*, Frankfurt/New York : Campus Verlag, 1993, s. 51–85. ISBN 3-593-34883-7. Původně publikováno pod stejným názvem ve *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte*, Bd. XXXVI, 1983, s. 151–173. ISSN 0418-5129.

10 Lippem editované statí jednotlivých autorů vznikly, nebo byly zveřejněny již v sedmdesátých letech, nebo ve druhé polovině osmdesátých let 20. století; autoři k nim proto přičinili v naprosté většině dodatek k roku 1993.

11 MEIER, Hans Georg. Begriffs Geschichte. In RITTER, Joachim. *Historisches Wörterbuch der Philosophie. Bd. 1, A-C*. Basel: Schwabe Verlag, 1971, s. 788–808.

12 LIPP, Wilfried (ed.). *Denkmal, Werte. Gesellschaft. Pluralität des Denkmalbegriffs*. Frankfurt/New York : Campus Verlag, 1993, s. 51–85. ISBN 3-593-34883-7.

13 Ibidem, s. 120–150. Původně publikováno SÄURLANDER, Willibald. Erweiterung der Denkmalbegriffs, *Deutsche Kunst und Denkmalpflege*, 33, 1975, s. 117–130. ISSN 0012-0375.

Mörsch,¹⁴ Reinhard Bentmann,¹⁵ Ernst Bacher,¹⁶ Alfred A. Schmid,¹⁷ Ján Bakoš¹⁸ či Wilfried Lipp.¹⁹ Jaké základní poznatky z textů uveřejněných ve sborníku vyplývají? Uváděné závěry, někdy přímé, jindy vyjádřené náznaky a příklady, se v podstatě shodují v tom, že jako jedno z hlavních nebezpečí, které číhá skrytě na památky v jejich standardní historické či uměleckohistorické podobě, je uplatňování postulátů tvořících základní myšlenkovou platformu postmodernismu také v památkové péči.

Opakovaně se objevoval názor, že právě v posledním desetiletí 20. století bude zřejmě toto nebezpečí největší. Musí se proto změnit metody a cíle památkové péče. Jako konkrétní nebezpečí pro památkovou péči vidí Wilfried Lipp, který zpracoval rozsáhlou úvodní stat' sborníku,²⁰ především to, že se nebývale a zcela chaoticky otevřel-rozšířil obsah pojmu památka. Jako památka může být vnímáno cokoli, co někdo za památku označí. Zcela v duchu postmodernismu se vytváří „systém hodnot“, které jsou téměř okamžitě relativizovány. To platí i pro soupisy-inventáře památek, které jsou plošné a postrádají kritéria památkových hodnot.

Další chybou je, pro postmoderní vnímání velice lákavé, muzeální inscenování památek, které vede k tomu, že památky se stávají „kulisami Disneylandu“. Postmodernismus také umožňuje zcela nové přístupy k dějinám. Do módy se dostávají historické aluze,²¹ za nejvýznamnější se považuje „historický prožitek“ (*snad z jakési cesty ve stroji času*), ke kterému se lze dostat pomocí vlastního citění minulosti. Jestliže se roztržil pojem památka, není tomu jinak s pojmem autenticita. Přestože byl v globálním rozměru prodiskutován a přijat dokument z Nara o autenticitě, je možné za autenticitu považovat například tradici, originalitu atd.

Postmoderní myšlení se samozřejmě nedotýká jenom památek. Významným znakem pro celou postmoderní kulturu je splyvání skutečnosti s fikcí, obrazem skutečnosti, nebo obrazem, který se za obraz skutečnosti vydává. „Válka v zálivu“ byla v tomto směru první „postmoderní válka“, která udělala rovnítko mezi mediální a skutečnou skutečností. Síla obrazu je součástí postmoderního estetizování života. Z pohledu kulturologie jde o „divadlo vzpomínek“. Památky v tomto případě vytvářejí kulisy, ve kterých se inscenuje příběh.

Devadesátá léta 20. století byla také dobou, kdy viděné – vizualizované – hodnoty vítězí nad reálnými, hmotnými hodnotami. Toto vítězství „viděné reality nad realitou hmotnou“ musí být pro evropskou památkovou péči událostí vzbuzující v ní silné a důvodné podezření. Není totiž vůbec jisté, jak se bude k památkám a jejich ochraně a péči o ně chovat nevědomá, hedonistická a estetizující „společnost volného času“.²²

14 LIPP, Wilfried (ed.). *Denkmal, Werte. Gesellschaft. Pluralität des Denkmalbegriffs*. Frankfurt/New York : Campus Verlag, 1993, s. 150–170. ISBN 3-593-34883-7. Poprvé publikováno MÖRSCH, Georg, Zur Differenzierung edes Denkmakbegriffs, *Deutsche Kunst und Denkmalpflege*, 39, 1981, s. 99–108. ISSN 0012-0375.

15 LIPP, Wilfried (ed.). *Denkmal, Werte. Gesellschaft. Pluralität des Denkmalbegriffs*. Frankfurt/New York : Campus Verlag, 1993 s. 203–247. ISBN 3-593-34883-7.

16 Ibidem, s. 260–271.

17 Ibidem, s. 271–292.

18 Ibidem, s. 347–362.

19 Ibidem, s. 362–383.

20 Ibidem, s. 9–30 .

21 Aluze – narážka, odkaz; v rámci strukturalistické teorie odkaz na jiný text nebo společenskou realitu.

22 LIPP, Wilfried (ed.). *Denkmal, Werte. Gesellschaft. Pluralität des Denkmalbegriffs*, Campus Verlag Frankfurt/ New York, ISBN 3-593-34883-7, 1993., s. 22. Lipp používá označení „Schauwert“, „Substanzwert“.

Postmodernistická estetizace znamená pro památky ještě něco jiného. Nestačí důkladná prezentace výsledků poznání památky, její oprava. Sdělení o památce musí být ke konzumaci vhodně „kulinářsky upraveno“. Například ve vrstvách, metodou sendviče (sandwich) prezentovaný archeologický výzkum. Vzniká tak „splácanina identity“ (skutečnosti, patchwork identity).

Postmodernistická paměť se skládá z mnoha efemérních obrazů, které nám většinou zprostředkuje televize nebo jiná elektronická média. Obecně nevdá, že nemáme reprodukci viděného, ale obraz viděného skrze viděné a zobrazené, že samozřejmě také neznáme původní vstupní data vizualizací, identifikační data vstupů techniky nebo osob do systému obrazů atd.

Je to virtuální obraz virtuálního obrazu, který přestavuje v identickém čase stejné obrazy pro celé globalizované lidstvo. Je to vše vlastně postmoderní hra s dějinami. Vzniká nové meta-vyprávění.

Památková péče se v tomto obraze pohybuje mezi *poetikou lehkosti a tíhou mythů*, mezi lákavými turistickými scénériemi, nezapomenutelnými místy a patriotistickými náladami projevujícími se například „vyvěšováním národních vlajek“. ²³

Předcházející řádky se pokusily naznačit, jak vypadala situace – pokud jde o teoretické modely možných přístupů k památce, jejímu poznání, hodnocení, až k stanovení cílů opravy – v podstatě v centru Evropy době kolem roku 1993, tedy v době vzniku restaurátorské školy v Litomyšli.

Čas se samozřejmě nezastavil. U tak závažného tématu, zabývajících se základními kameny oboru památkové péče, tedy určení toho, co je předmětem ochrany a péče a s tím související a navazující otázky o hodnotách, způsobech jejich zachování atd., to ani jinak nebylo možné. Pojmem památka dále vzbuzoval velkou pozornost.

Do diskuse se zapojil svými příspěvky generální konzervátor Bavorského památkového úřadu v Mnichově Michael Petzet. K řadě publikací vydávaných touto institucí přibyla v roce 1994 další, tentokrát věnovaná tématu, kterým se zabýváme. V řadě *Arbeitshefte des Bayerischen Landessamtes für Denkmalfpflege* to byla celkově šedesátá devátá publikace. Vyšla v roce 1994. Už sám název sborníku je vypovídající: *Denkmalfpflege am Ende des 20. Jahrhunderts*.²⁴ Jednotlivé části se věnují fenoménu postmoderny a jejímu působení v oblastech památkových zájmů.

Lippův sborník z roku 1993 vytváří jakýsi milník na cestě poznávání pojmu památka, který shrnuje v hrubých rysech situaci k datu svého vydání. Něco podobného je možné uvést i o práci Markuse Weise, který se pokusil udělat přehled a vyhodnocení dosavadního vývoje diskusí o pojmu památka a o „konci památkové péče“ v roce 1998 ve sborníku věnovaném životnímu jubileu Michaela Petzeta.²⁵

Po popsání vývoje diskusí na téma pojmu památka se Weis pokusil o aktuální shrnutí toho, kam až diskuse do roku 1998 pokročila.²⁶ Diskuse památkářů, historiků umění, architektů speci-

23 Ibidem, s. 23–24.

24 LIPP, Wilfried; PETZET, Michael. Vom modernen zum postmodernen Denkmalkultus? Denkmalfpflege am Ende des 20. Jahrhunderts. *Arbeitshefte des Bayerischen Landessamtes für Denkmalfpflege*, Bd. 69. München 1994. ISBN 978-3-87490-630-2.

25 WEIS, Markus. Entstehung, Erweiterung und Auflösung des Denkmalbegriffs Das Ende der Denkmalfpflege. In BÖNING-WEIS, Susanne (ed.), *Monumental. Festschrift für Michael Petzet zum 65. Geburtstag am 12. April 1998*. München : Arbeitshefte des Bayerischen Landesamtes für Denkmalfpflege, Band 100, 1998, s. 81–94. ISBN 3-87490-654-X.

26 V poznámce 122 uvádí Weis poslední jemu známou publikaci, která byla věnována tématu: MÖRSCH,

alizovaných na památkovou péči a dalších zainteresovaných osob a institucí o významu a obsahu pojmu *památká* byly podle Weisova názoru jen jednou malou částí procesu postmodernistického rozpadu a relativizování navyklých, historií prošlých hodnot.

Weis na závěr svého příspěvku k otázkám pojmu památka a krizi památkové péče na konci druhého tisíciletí připojuje odkazy na práce Lutze Niethammera,²⁷ dalšího německého filosofa „postmodernisty“ Arnolda Gehlena²⁸ a historika umění Hanse Beltinga.²⁹ Opět také připomíná závěry Wilfrieda Lippa z roku 1993, který tehdy označil za tři nejvýznamnější faktory charakterizující postmoderní diskusi o památkách, o pojmu památka a o památkové péči principy plurality, estetizaci a konec meta-vyprávění. Pojem památka se tak dostává do mnohvrstevnatých (mnohvrstvých) vztahů a souvislostí a stává se tak pluralistickým.

Památková péče se tím také šířeji než dosud otevírá společnosti. Znamená to pro ni, že opustí svou dosavadní polohu ideologického „totalitárního“ kladení nároků a požadavků na občana ze strany státu jako ochránce veřejného zájmu. Památková péče (památková kultura) se stává jedním modelem z mnoha, jak vyřešit otázku „Co s památkami?“. Památková péče odchází z pozice výlučnosti do pozice „*kolektivní paměti*“, „*monumentální, kulturní paměti*.“

Tato postmodernistická koncepce ochrany a péče o kulturní dědictví se bezprostředně dotýká samé podstaty památkové péče. Památkové péče v modelu kolektivní kulturní paměti spočívá mimo jiné na přesvědčivosti našeho centrálního pojmu „*památká*“.

Jak z předcházejících řádků snad dostatečně jasně vyplývá, pokud jde o ideovou stránku věci, je postmodernistické téma v centrálních regionech sjednocené Evropy v památkové péči badatelsky živým tématem již více než čtvrt století. Co z diskusí nalezneme své zhmotnění v podobě zakomponování do reálné praxe ochrany památek? Teorie „*kolektivní paměti*“, „*monumentální, kulturní paměti*“? A jaké památky budou nakonec chráněny? A budou vůbec některé chráněny? A proč?

V očích mé generace památkářů, která je fakticky z pohledu zákoníku práce na odchodu, aby neubírala místa kohortám mladých historiků umění, jichž produkovala naše uměleckohistorická učiliště nadbytek jenom porto, že k tomu byla donucena ekonomickými kritérii platícími v ČR, se některé závěry a náměty vyplývající z diskuse a směřující do oblasti institucionálních struktur zdají být pro památkovou péči velmi nebezpečné. Například v oblasti restaurování výtvarných děl by mohlo toto otevření se veřejnosti ve skutečnosti znamenat průnik neobdornosti do vyspělé a sofistické restaurování. Památková péče podporovaná státem, konstituovaná na našem území v době kolem roku 1850, procházela za dobu své existence změnami, které měly zlepšit ochranu a péči o památky. Hlavním cílem od počátku bylo dosažení takového stavu, kdy by instituce památkové péče fungovaly jako místa státní správy, kde se ochraňují památky jako součást veřejného zájmu. Spektrum předmětu ochrany mělo být co nejširší.

Georg. Denkmalbegriff und Denkmalwerte Weiterdenken nach Riegl. In KOWERIK, Ingeo; SCHMIDT, Erika; SIEGL, Birgitt (eds.). *Naturschutz und Denkmalpflege. Wege zu einem Dialog im Garten*. Zürich : VDF Hochschulverlag, 1998. ISBN 3-7281-2318-8.

27 Lutz Niethammer, narozen roku 1939 ve Stuttgartu; německý historik; zabývá se německými poválečnými dějinami. NIETHAMMER, Lutz. *Posthistoire. Ist die Geschichte zu Ende?* Reinbek bei Hamburg, 1989. ISBN 3-499-55504-2.

28 Arnold Gehlen (29. ledna 1904 Lipsko – 30. ledna 1976 Hamburg) byl německý sociolog a filosof, jeden z klasiků filosofické antropologie.

29 Hans Belting (narozen roku 1935), německý historik umění, zabývá se renesancí adt.

V našem středoevropském regionu (v Bavorsku či Rakousku) však tato ve své podstatě „pohádková“ situace začala mít trhliny a na počátku devadesátých let 20. století počala trpět nedostatkem financí. Tento časový horizont projevovali se krize památkové péče se v Česku oproti našim západním sousedům poněkud opozdil, takže památková péče u nás si také v té době utahovala opasky, ale jen mírně, aby to moc nebolelo. Tento stav je možné „klasicky“ pojmenovat jako změnu paradigmatu přijímání památkové péče ve společnosti, tedy ve všech jejích rozhodujících strukturách.

Protože tento nedostatek podpory ze strany státu přichází přibližně ve stejnou dobu jako nejasná situace v diskusi o pojmu *památká*, měl za následek – v souladu s obecnou situací ve společnosti té doby – vznik názoru, že problémy památkové péče a další problémy související s restaurováním jsou vlastně problémy ekonomického charakteru. Praktické řešení se však hledá velice těžce a nakonec převládnu zájmy finančníků, kteří se drží známého postupu, že peníze dokážou všechno, a to včetně řešení problémů památkové péče a restaurování. Podobná taktika byla uplatňována při řešení ekologických problémů. Ekology však toto téma nikterak nepřekvapilo, ani je nezahnilo do kouta – se sebevědomím sobě vlastním začali vyčíslovat a vyčíslovat škody. Dostali se tak od nevyčíslitelných hodnot k hodnotám reálným, a to tak velikým, že už stálo lobbistům za to o ně bojovat. Jiná věc je, že to v Česku dopadlo tak, jak dopadlo (viz zelená nafta, fotovoltaická elektřina další).

Diskuse o kvalitách systému památkové péče se scvrkla na změny organizačních struktur a řešení situace bylo v podstatě ponecháno „na mocné, zázračné a silné ruce trbu“ a na tom, že se to vše plošnými úsporami nějak vyřeší.³⁰ Postupně se tak v současnosti vytrácejí ideály a ideje, které se prosazovaly jako veřejný zájem dlouhá desetiletí, až se staly běžnou součástí aktuální kultury. Mezi ně patřila i ochrana a péče o památky a jejich restaurování. Nyní toto soužití památkové péče a společnosti, zdá se, mizí.

Závěry použitelné v praxi

Z dosavadních evropských teoretických diskusí na téma konec historie, konec obrazu, konec výtvarné avantgardy, konec umění vůbec, konec památek, konec památkové péče, problematika pojmu památka apod. vyplývá pro nás „polem pracujících památkářů a restaurátorů“ několik věcí. Je neoddiskutovatelným faktem, že západní civilizace je v krizi, kterou je možné nazvat krizí všeobecnou. Napětí ve společnosti se stále zvyšuje. Vznikají konflikty. Projevy krize, především ty z oblasti ekonomické, se přelévají do všech oborů lidské činnosti a nevyhýbají se ani památkové péči a restaurování.

Na jedné straně tak stojí praktický památkář, restaurátor, který má jako svůj prioritní úkol památku zachovat, restaurovat – a proti němu se kupí soupis údajů o blížící se, ne-li již probíhající krizi v památkové péči a restaurování, o nedostatku financí a také o nezájmu společnosti o památku. To všechno však nemůže a nesmí konkrétní záchranu památky, opravu nebo restaurování, zbrzdit nebo zastavit.

Postmodernistický přístup k realitě, která se mu zdá být autentickou, dává nám „polem pracujícím“ určitou naději. Jsme opět na počátku toho, co bylo ve prospěch ochrany památek strádáno zhruba od konce napoleonských válek. Památková péče se učí plavat v úplně jiném

30 Uvedené není jen problémem naším, v sousedním bohatém Bavorsku byly v lednu 2006 finanční prostředky kráceny na polovinu. Personální úspory činily v devadesátých letech 8%, mezi léty 2004 až 2008 10%.

mediu, než byla prostá voda, ta alespoň byla mokrá, reálná. Ve virtuálním světě je všechno jinak. Neplatí tu obyčejný zdravý selský rozum, který v dějinách vždy fungoval, teď je pro „srandu“. Z předcházejících řádků vyplývá v prvé řadě poznání, že by mělo být při výchově budoucích památkářů a restaurátorů dbáno na výuku a ověřování komunikativních a mediálních dovedností, protože památkář a restaurátor se stává advokátem památky (mnohdy jediným).

S tím souvisí současná podoba památkového zákonodárství, které v našem případě vyjadřuje společenskou situaci již dávno neexistující tiché společenské shody na tom, že památky se vlastně mají chránit. Právní úpravy však zároveň nedávají památkové péči možnosti adekvátně působit v nových socioekonomických strukturách.

Současná doba, která je označována jako postmoderna, také umožňuje mnohost cílů, metod etc. Lidem zainteresovaným na ochraně památek nemůže nikdo bránit ve sdružování ani v hlásání a prosazování argumenty podloženého názoru při rozhodování o koncepci a hlavně cílech plánovaného restaurátorského zásahu. Tradicionalistické, renomované, mnohokrát ověřené (s dobrým výsledkem) postupy, materiály i celkovou podobu výtvarné interpretace lze prosadit. Památková péče i restaurování nejsou žádné avantgardní výtvarné disciplíny. Památková péče by si také měla uvědomit, že je „*službou památkám*“ a není vhodné ji zaměňovat s „*památkovou policií*“. Což se v české touze po světovosti v poslední době stává stále častěji.

Na závěr se pokusím vrátit zpět k tomu, čímž jsem začal, k magii čísel, udělám magický kruh. Ukazuje se, že dvacet let je významným číslem. Před dvaceti lety, kdy v Litomyšli vznikla škola restaurování, se začaly v Evropě v hrubých obrysech a jakoby v dále projevoval obrysy toho, co čekalo naši společnost v devadesátých letech 20. století a na počátku století 21. Česká republika díky zpoždění za vyspělou Evropou, kterou pro ni představovaly okolní Německo a Rakousko, pocítuje celou hloubku krize památkové péče až v současnosti, devadesátá léta byla u nás ještě nesena v duchu dohánění okolních bohatých sousedů, kterým se už tehdy přestávalo dobře dařit i v oblasti památkové péče a restaurování. Jako jednu z prvních oblastí veřejného zájmu postihlo šetření kulturu a v rámci ní památkovou péči.

Paradoxně to nevedlo například ke snížení vypovídací hodnoty restaurátorských dokumentací. Bylo vlastně dobrou školou, když tam, kde v časech hojnosti bylo použito padesáti obrázků, se jich v rámci šetření dělalo jen 15, ale ty měly dostatečnou výpovědní hodnotu díky tomu, že restaurátor už nemohl mačkat spoušť fotoaparátu bez rozmyslu, ale musel si dvojnásob uvědomovat, co chce kterým obrázkem sdělit. To se týkalo i popisků obrázků. Ovšem jen některých restaurátorů. Česko žilo dlouho na dluh.

To máme jednu dvacet let, existuje však i druhých dvacet let, a už je tu čtyřicítka. V oblasti restaurování to znamená, že v tomto období většina restaurátorských zásahů dožívá a to jak materiálně, tak duchovně, interpretačně – morálně. Na základě empirických zkušeností si lze představit hypotézu, že zhruba za každých 40 let dojde památková péče a restaurování k závěru, že používané materiály mají vážné závady, nejsou-li přímo škodlivé, že cíle restaurování byly vlastně stanoveny nedobře atd. Tato empirická pozorování by byla ovšem třeba náročným výzkumem ověřit.

